

Temat lekcji: Rozwój cywilizacji przemysłu a kwestie pieniądza

Na podstawie podręcznika: Robert Gucman, Historia i Społeczeństwo - Gospodarka, WSIP

Proszę wpisać do zeszytu pod tematem lekcji poniższe punkty:

1. Kapitalizm wolnokonkurencyjny
2. Kapitalizm monopolistyczny
 - a. koncern,
 - b. kartel,
 - c. syndykat,
 - d. trust.
3. Banki i kapitał finansowy
4. Eksport kapitału źródłem uzależnień politycznych i gospodarczych
5. Kolonializm i imperializm
6. Protekcjonizm i nacjonalizm gospodarczy
7. Wielkie przedsiębiorstwo monopolistyczne - Koncern Kruppa

Proszę zapoznać się z tekstem:

W pierwszych dziesięcioleciach XIX w. coraz bardziej widoczne stały się cykle koniunkturalne i ich najbardziej dokuczliwe fazy - kryzysy gospodarcze. Pojawiały się one cyklicznie co 10-12 lat. Pierwszy nastąpił w 1825 r., a szczególnie boleśnie odczuli go mieszkańcy Wielkiej Brytanii. Kolejny, z 1836 r., dotknął Wielką Brytanię i Stany Zjednoczone, a następny miał miejsce w 1846 i 1847 r. i oprócz wspomnianych wyżej państw, wystąpił także we Francji oraz innych krajach Europy Zachodniej i Środkowej. Kryzys gospodarczy z 1857 r. ugodził już wszystkie uprzemysłowione państwa na całym świecie.

KAPITALIZM WOLNOKONKURENCYJNY

Okres od końca XVIII w. do lat 70. XIX w. historycy gospodarki nazywają **kapitalizmem wolnokonkurencyjnym**. W wyniku rewolucji przemysłowej w krajach zachodnioeuropejskich i w USA wykształcił się system kapitalistyczny. W pierwszych dziesięcioleciach na rynku konkurowało między sobą o przetrwanie dużo stosunkowo niewielkich przedsiębiorstw. Przewagę osiągały wówczas te firmy, które miały zapewniony stały dopływ kapitału, niezbędnego do dalszego rozwoju technicznego i organizacyjnego. Przedsiębiorstwa zdobywały wówczas kapitał potrzebny do tego, aby właściwie konkurować na rynku, m.in. w wyniku sprzedaży udziałów. Początkowo udziały te określano imiennie, jednak z czasem zaczęto emitować bezimienne **akcje**, a emitujące je firmy nazwano **spółkami akcyjnymi**. Akcje były notowane na giełdach papierów wartościowych, na których je nabywano bądź sprzedawano. Właścicielom akcji, zwanym **akcjonariuszami**, firmy wypłacały udział w zyskach - **dywidendę**. Im wyższa była dywidenda w stosunku do wartości akcji, tym lepiej odbierano daną firmę na rynku.

KAPITALIZM MONOPOLISTYCZNY

W połowie XIX w. sytuacja stawała się coraz trudniejsza. Aby utrzymać się na rynku, właściciele musieli więcej inwestować w swoje przedsiębiorstwa, na co nie wszystkich było

stać. Wiele małych przedsiębiorstw nie wytrzymało konkurencji i zbankrutowało. Na rynku pozostały tylko duże i silne firmy. Z czasem łączyły się one w zrzeszenia zwane **monopolami**, które dążyły do wyeliminowania konkurencji i zajęcia pozycji lidera na rynku. Ze względu na znaczną liczbę monopolii w okresie od lat 80. XIX w. do pierwszych dziesięcioleci XX w. mówi się o **kapitalizmie monopolistycznym**.

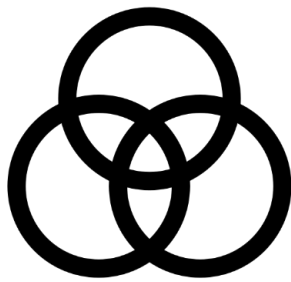
Można wyróżnić wiele cech tego kapitalizmu. Do najważniejszych należy konsekwentne odchodzenie od idei liberalnych w gospodarce oraz coraz większe koncentrowanie kapitału i monopolizowanie rynku. Pogłębiało to jeszcze bardziej różnicę w rozwoju gospodarczym między państwami rozwiniętymi a nierozwiniętymi. Wzrastała też rola **kapitału finansowego** - związanego z bankami. Rozwijał się również **eksport kapitałów**, dzięki któremu część krajów rozwiniętych podporządkowywało sobie gospodarczo (a często i politycznie) państwa stojące na niższym poziomie rozwoju. Państwa rozwinięte dążyły do ekspansji politycznej i gospodarczej. Monopole powstawały w wyniku albo **koncentracji poziomej**, albo **koncentracji pionowej**.

Koncentracja pozioma zachodziła, gdy łączyły się ze sobą firmy reprezentujące jedną gałąź produkcji, np. kopalnie węgla. W przypadku koncentracji pionowej fuzja dotyczyła firm uczestniczących w produkcji danego wyrobu.

Istniały **cztery formy organizacyjne monopolii**:

- koncern,
- kartel,
- syndykat,
- trust.

Koncerny skupiały przedsiębiorstwa różnych specjalności, biorące udział w wytwarzaniu danego towaru, stanowiły zatem przykład koncentracji pionowej. Na czele koncernu stał jeden właściciel oraz jeden zarząd, ale wchodzące w jego skład przedsiębiorstwa miały zachowaną odrębną osobowość prawną i formalnie pozostawały niezależne. Najstynniejszym przykładem był **koncern Kruppa**.

KRUPP

źródło: https://pl.wikipedia.org/wiki/Friedrich_Krupp_AG

W jego skład wchodziły m.in. kopalnie węgla kamiennego, kopalnie rud żelaza, huty oraz fabryki zbrojeniowe i stocznie, czyli wszystkie zakłady potrzebne np. do produkcji broni. W Polsce przykładem może być założony w 1918 r. koncern Siła i Światło SA, który tworzyły elektrownie, linie przesyłowe, kopalnia węgla, fabryka kabli, elektryczne koleje dojazdowe i przedsiębiorstwa tramwajowe.

W skład **karteli** wchodziły przedsiębiorstwa związane z jedną gałęzią produkcji. Formalnie pozostawały one niezależne, kartel ustalał jednak wielkość produkcji, podział rynku między członków, ceny oraz jakość produkcji. Celem jego działalności było albo przejęcie rynku

w całości, albo ograniczenie konkurencji z zewnątrz (wiele karteli starało się niszczyć inne przedsiębiorstwa albo przejmować nad nimi kontrolę). Przykładem może być kartel węglowy założony w 1895 r. przez właścicieli kopalń węgla z Nadrenii Północnej-Westfalii. Kartele mogły mieć charakter lokalny, ogólnopaństwowy lub międzynarodowy.

Formą kartelu jest **syndykat**. Wchodzące w jego skład niezależne przedsiębiorstwa organizowały wspólne biuro i za jego pośrednictwem prowadziły kupno niezbędnych surowców oraz sprzedaż wytworzonych towarów. Przykładem polskiego syndykatu był powstały w 1926 r. Syndykat Polskich Hut Żelaznych sp. z o.o., skupiający 13 z 15 istniejących wówczas w Polsce hut.

W ramach **trustu** kilka mniejszych przedsiębiorstw łączyło się w jedno większe. Firmy te traciły jednak niezależność, a ich właściciele stawali się udziałowcami z prawem do uczestniczenia w zyskach. Pod koniec XIX w. trusty były już szeroko rozpowszechnione w Stanach Zjednoczonych. Na ziemiach polskich ta forma jednak nie istniała.

BANKI I KAPITAŁ FINANSOWY

W ostatnich dziesięcioleciach XIX w. nawet silne monopole nie były w stanie same poradzić sobie z finansowaniem coraz większych inwestycji w produkcję. Wzrastała zatem rola banków udzielających kredytów niezbędnych do rozwoju przedsiębiorstw. Kapitały przemysłowe i bankowe łączyły się i tworzyły **kapitał finansowy**. W rezultacie wykształciła się **oligarchia finansowa**, składająca się z właścicieli banków i przedsiębiorstw produkcyjnych. Jej członkowie zajmowali się zarządzaniem monopolami. Sprawy techniczne zostawiali natomiast fachowcom - pracownikom najemnym, m.in. inżynierom, ekonomistom, technikom i menedżerom, coraz bardziej potrzebnym na rynku pracy. W ten sposób doszło do oddzielania własności od zarządzania nią.

EKSPORT KAPITAŁU ŹRÓDŁEM UZALEŻNIEŃ POLITYCZNYCH I GOSPODARCZYCH

W krajach rozwiniętych doszło w pewnym momencie do powstania „wolnych” kapitałów, których - z racji nasycenia rynku - nie dało się zainwestować na miejscu. Zaczęto zatem je lokować w krajach słabiej rozwiniętych gospodarczo. Rozwiązanie takie było bardzo korzystne, ponieważ brakowało tam miejscowych kapitałów, a ponadto istniał duży rynek zbytu, tania siła robocza i tanie surowce. Lokowanie kapitałów za granicą przyjmowało różne formy, np. pożyczek dla rządów krajów słabo rozwiniętych, kredytowania lokalnych przedsiębiorstw czy skupowania ich akcji. Zdobyte kapitały niekiedy reinwestowano w tych państwach, często jednak wracały one do krajów wierzycieli. W ten sposób dochodziło do politycznego i gospodarczego uzależnienia państw słabiej rozwiniętych od potentatów gospodarczych. Zjawisko to przybierało różne formy, np. Francja inwestowała w Rosji, ale była to raczej współpraca gospodarcza mająca na celu m.in. modernizację i wzmocnienie Rosji jako sojusznika.

Podobne przesłanki kierowały działaniami Niemców wobec Turcji. Celem eksportu kapitałów europejskich (np. brytyjskiego czy francuskiego) do kolonii było już przede wszystkim ich uzależnienie gospodarcze od metropolii. Do grona największych eksporterów kapitału przed I wojną światową należały: Wielka Brytania (inwestowała przede wszystkim w USA

i we własnych koloniach), Niemcy (inwestycje na Bałkanach, w Turcji i Amerykach) oraz Japonia (kapitał odpływał do Chin i Korei).

KOLONIALIZM I IMPERIALIZM

W okresie od końca XVIII w. do ok. 1870 r. wyraźnie spadło zainteresowanie państw europejskich koloniami, jednak w ostatnich dziesięcioleciach XIX w. wyraźnie odrodziły się idee zdobycia i utrzymania jak największej liczby kolonii. Politykę taką nazywa się **imperializmem**. Powody zaangażowania politycznego i gospodarczego w koloniach były podobne jak w przypadku eksportu kapitałów za granicę: istniał tam chłonny rynek zbytu, tania siła robocza i łatwo dostępne surowce. W wyniku działań imperialistycznych do 1914 r. swoje imperia kolonialne wzmocniły przede wszystkim Wielka Brytania i Francja. Niemcy po zjednoczeniu państwa zaczęły zdobywać i budować kolonie, były jednak bardzo zapóźnione w porównaniu z europejskimi potentatami w tej dziedzinie. Rodziło to spory, które ostatecznie stały się jedną z przyczyn wybuchu I wojny światowej.

PROTEKCJONIZM I NACJONALIZM GOSPODARCZY

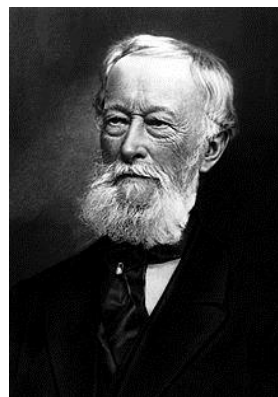
Po 1870 r. wiele państw rozwiniętych odchodziło w gospodarce od zasad liberalnych i skłaniało się ku **protekcjonizmowi**. Dążyły do ochrony rynku wewnętrznego i dlatego ustanawiały protekcjonistyczny system celny. Na rozwiązania takie zdecydowały się m.in. Rosja, Niemcy, Francja i USA. Jednocześnie rozwijano kolonie, by móc do nich jak najwięcej eksportować. Tylko Wielka Brytania, Holandia i Belgia pozostały wierne zasadom wolnego rynku. Stosowanie protekcjonizmu spowodowało, że między wieloma państwami wybuchły **wojny celne** (np. między Francją a Włochami w latach 1887-1889). Podwyższano w nich wzajemnie cła na określone towary i starano się za wszelką cenę nie dopuszczać do ich importu. Polityka taka nosi nazwę **nacjonalizmu gospodarczego**.

WIELKIE PRZEDSIĘBIORSTWO MONOPOLISTYCZNE - KONCERN KRUPPA

W 1811 r. Friedrich Krupp (1787-1826) założył w niemieckim Essen odlewnię stali. Zatrudnienie znalazło w niej dziesięciu pracowników. Syn Friedricha - Alfred (1812-1887) - doskonale wykorzystał koniunkturę na wyroby żelazne, która pojawiła się w wyniku rewolucji przemysłowej. Zakłady szybko się rozwijały, a ich specjalnością stały się parowozy i szyny kolejowe.

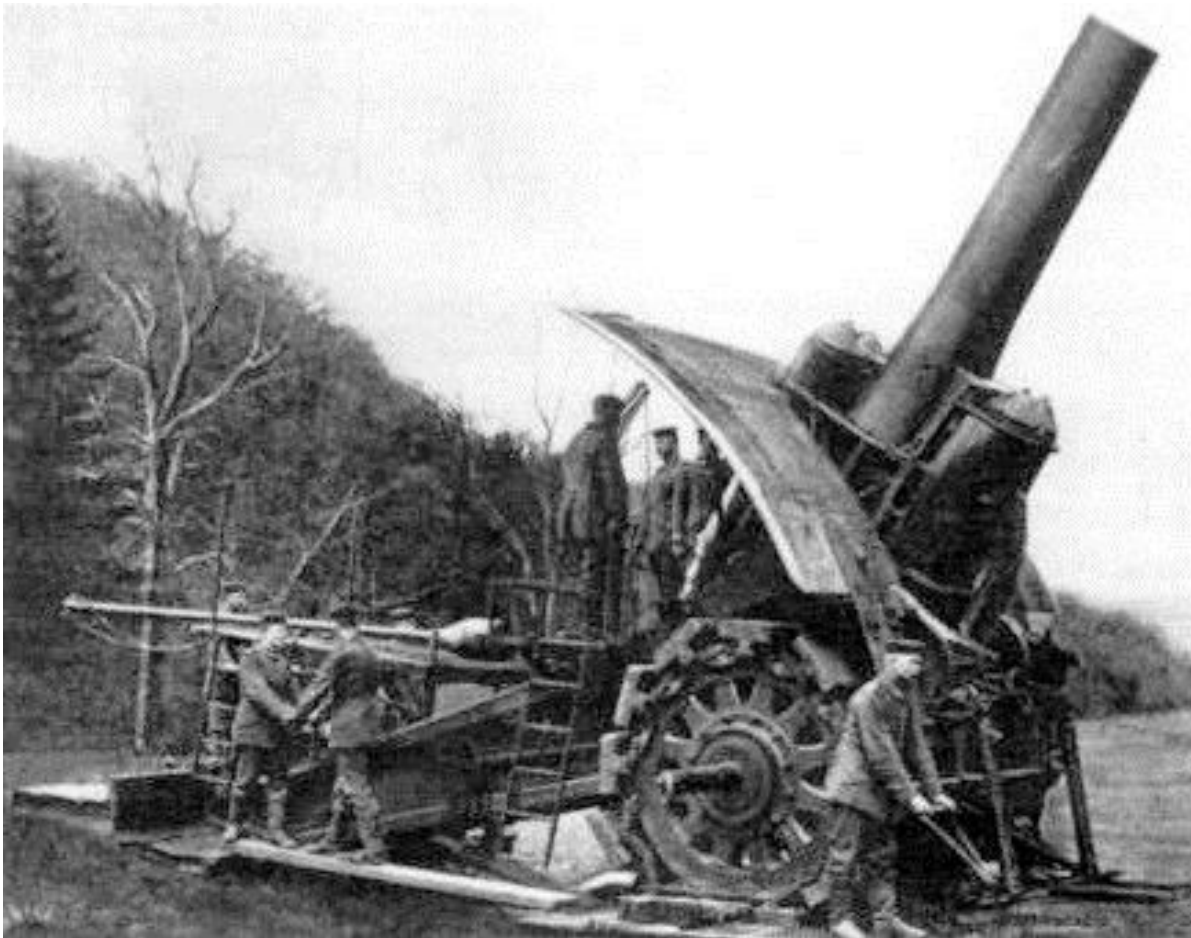
Friedrich Alfred Krupp

Alfred Krupp

Krupp inwestował w najnowsze osiągnięcia w zakresie technologii wytopu i obróbki stali. Kupował też kopalnie węgla i rud żelaza, a w latach 40. XIX w. postawił na produkcję zbrojeniową. W 1880 r. uzbrojenie stanowiło ok. 50% produkcji koncernu, a broni wyprodukowanej w zakładach Kruppa używały armie kilkudziesięciu państw świata.

W 1903 r. koncern stał się spółką akcyjną. Dysponował wówczas kilkudziesięcioma piecami hutniczymi, kilkunastoma walcowniami, miał kilkaset kopalń węgla i rudy żelaza, a także wiele fabryk i stoczni. W czasie I wojny światowej znaczna część uzbrojenia armii państw centralnych, począwszy od uzbrojenia pojedynczego żołnierza aż po ogromne okręty liniowe, pochodziła z koncernu Kruppa.

M-Gerät, popularnie znana jako Dicke Bertha (pol. Gruba Berta) – ciężki moździerz oblężniczy kalibru 420 milimetrów, produkowany przez zakłady Kruppa w Essen. Nazwa Dicke Bertha była żargonowym określeniem wojskowym w celu „uhonorowania” córki fabrykanta broni Friedricha Kruppa, Berty Krupp. Był to najcięższy moździerz I wojny światowej. Wyprodukowana w ilości około 30 sztuk Gruba Berta mogła w ciągu godziny wystrzelić 10 pocisków po 930 kilogramów każdy na odległość do 15 kilometrów, a do jej obsługi potrzeba było setki ludzi. (źródło: <https://pl.wikipedia.org/wiki/M-Ger%C3%A4t>)